

ÖNSÖZ

Arendt (1997, s.15), şiddetin insan ilişkilerinde oynadığı muazzam role rağmen nadiren konu edinilmiş olmasının şaşırtıcı olduğunu söylemektedir. Bu durum, şiddet ve keyfiliğin ne ölçüde olağan görüldüğünü ve bu yüzden ihmal edildiğini gösterir. Herkesin açıklıkla gördüğü bir şeyi hiç kimse sorgulamaz.

Bu durum Althusser'in diliyle, bir bilimsel ideolojiyi göstermektedir. "Bilim (ya da bilim adamlarının) ideolojisi bilimsel pratikle yekvücuttur: bu, bilimsel pratiğin 'kendiliğinden' ideolojisidir" (Althusser 1990, s.40). Bu, "bilim adamlarının kendiliğinden felsefesi", genellikle bilinçsizdir; bazı durumlarda kısmen bilinçli olabilir. Ama, o zaman da bilinçsiz tanınmanın kendine özgü biçimlerine bürünmüş olarak kalır (Althusser 1990, s.72).

Moore (1992, s.404) ise, nesnellik ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir:

Büyük (G) ile yazılan "Gerçek" in çeşitleri, bana kalırsa haklı olarak öfkeli suçlamalara yol açmaktadır. Bu nesnellığın ve küçük (g) ile yazılan "gerçek" in bir hoşgörü ortamı sağladığı anlamına gelmez. Nesnellik, herkesin üzerinde uzlaştığı bir sağduyu ile aynı şey değildir. Kendi toplumumuzun erdemlerini, onun çirkin ve acımasız yanları arasındaki bağlantı sorunuyla yüzleşmekten kaçarak yüceltmek, en ölçülü akademik tonla yapılmış olsa bile, bir övgü niteliği taşır. *Status quo*' dan yana ılımlı görüşlerin "nesnel", bunun dışındaki her şeyin "boş sözler" (retorik) niteliği taşıdığını düşünme yolunda güçlü bir eğilim vardır.

Türkiye "Tek Parti", "Milli Şef", "Askeri Darbe", "Olağanüstü Hal", "DGM", "MGK"... bazı "otoriteryen", hatta "totaliter" eğilimleri de barındıran uygulamalar ve tartışmalarla kıvranmakta; içinde yer aldığımız yakın çevremizde "düşük" ve yüksek yoğunluklu savaşlar yaşanmaktadır. Dahası, yüzyılın son çeyreğinde, dini ve milliyetçi akım ve hareketler de, bölge ülkeleri başta olmak üzere tüm Dünyada yoğunluk kazanmıştır.

Bu yaşananlar, çalışmanın yönetici kaygısını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, bir yandan "otokrasi" ve "totalitarizm" (savaşlar, darbeler, dogmatik tutum ve değerler) ile ilgili çeşitli görüşler tartışılmakta, diğer yandan görgül bir bakışla, bu olayların ürünü veya sonucu niteliğindeki bazı sosyal ve sosyo-psşik durumlar betimlenmeye ve açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu arada, mikro-ile makro arasındaki ilişkiler üstüne, pek çok ara değerlendirme yapılmaktadır. Umarız, büyük (G) ile küçük (g) arasında, birinden kaçınırken diğerinde sıkışıp kalmayız.

Bunun yanı sıra, bu araştırmayla "nasıl bir insan yetiştiriyoruz?" sorusuna da yanıt aramaya çalıştık. Bu soru bağlamında, değişik kaynaklardan (okullardan) farklı nitelikteki öğrencilerin yetiştirilmesinin, onların otoriteryen

tutumlarında önemli ölçüde farklılaşmalar oluşturup oluşturmadığı da, lise türleri ve fakülteler gözönüne alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Araştırma bulguları, bu konuda beklenen, ama bununla birlikte yine de çarpıcı olabilecek sonuçlar vermiştir. Bu çerçevede, bulguların, eğitim programlarının hedef, davranış, içerik, öğrenme-öğretme süreçleri ve değerlendirme boyutlarıyla yeniden tartışılmasının; bilimsel veriler ve evrensel değerler doğrultusunda yeniden değerlendirilmesinin gereği ve önemini ortaya çıkardığı da söylenebilir. Ayrıca, bu bulgular demokrasi eğitiminin de nasıl olması gerektiği konusunda önemli ipuçları sağlayabilir.

Bu araştırma için ana sorun, otoriteriyenizmin boyutları ile, bu eğilimin hangi sosyo-kültürel-ekonomik-politik koşullardan yükseldiğinin irdelenmesidir. İrdelenmeler, uluslararası ve tarihsel karşılaştırmalar yoluyla yapılmaya çalışılmıştır. Bu araştırmayla, özellikle Kağıtçıbaşı'nın 1966 Türkiye ve ABD; Lederer'in 1979'dan bu yana yaptığı aynı koşulluktaki Avusturya, Almanya ve ABD araştırmaları eşliğinde, hem 30 yıllık gelişim süreci, hem de toplumlar-kültürlerarası bir karşılaştırma yapılması amaçlanmaktadır. Özetle, bu araştırmayla şu sorulara yanıt aramaya çalıştık:

- Birçok uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan otoriteriyenizm ölçekleri, kültürümüz için de geçerli ve güvenilir sonuçlar vermekte midir? Diğer bir deyişle, bu ölçeklerin kültürümüzdeki geçerlik ve güvenilirlikleri nedir?
- Tek boyutlu bir otoriteriyenizm ölçeği oluşturulabilir mi?
- Lise son sınıf ve üniversite öğrencilerinin (kısa otoriteriyenizm, patriotizm, cunta eğilimi, savaş eğilimi, güvensizlik, anomi, öz dinsel, ailenin dinsel, ailenin idoleştirilmesi, aile disiplini, aile içi kabul-ret, yabancı ayrımcılığı, Ermeni ayrımcılığı, Yahudi ayrımcılığı, cinsellik olmak üzere 15 ölçek çerçevesinde) otoriteriyen tutumları nedir? Lise türü ve fakülteler bazında öğrencilerin otoriteriyen tutumları arasında farklılaşmalar var mıdır?
- Sosyo-demografik değişkenler (cinsiyet, hane büyüklüğü ve aile türü, anne-babanın sağ olup olmaması, evde konuşulan dil, mezhep, anne-baba eğitim düzeyi, anne-baba mesleği, ailenin algılanan sosyo-ekonomik düzeyi, oturan yerleşim birimi ve bölge) açısından öğrencilerin otoriteriyen tutumları arasında farklılaşmalar var mıdır?
- ABD, Almanya, Avusturya gibi ülkelerdeki öğrencilerin otoriteriyen tutumları ile Türkiye 1966 (Edirne, Bursa, Ankara) ve 1997 (Adana) örneğinde yer alan öğrencilerin otoriteriyen tutumları arasında farklılaşmalar var mıdır?
- Son otuz yıl içinde gençlerin otoriteriyen eğilimleri, ne yönde nasıl değişmiştir?

Araştırmanın çıkış noktasına gelince, yıllardır serbest düşünce ve çağrışımlar şeklindeki sorular, Prof. Peter Schmidt ile LISREL analizi üzerine

bir atölye çalışması (workshop) esnasında (Prof. Lederer ile ortak edisyonu olan) "Autoritarianismus und Gesellschaft" (Otoriteriyenizm ve Toplum) adlı kitabından örnekler tartışırken yoğunlaştı. Schmidt ve Lederer, Türkiye'de basımı yenilenmemiş olan Kağıtçıbaşı'nın 1966'da yaptığı, Türkiye ve ABD karşılaştırmalarını da içeren bir çalışmadan da örnekler vermekteydi. Bu konu ile ilgili öncül çalışmaların olması ve Türkiye'de de bir uygulama örneği bulunması; hem 1966'dan günümüze 30 yıllık eğilimlerin; hem de uluslararası karşılaştırmaların yapılabilmesini mümkün kılacaktı.

1995 Kasımında, araştırmaya başlarken üç ayak üzerinde durduk. Sosyal etmenler, aktör yönelimli verilerle destekleneceğinden (veya tersi), sosyolojik ve sosyal psikolojik yaklaşımlar dikkate alınmalıydı. Ayrıca hem eğitimin yapısı ve içselleştirme (toplumsallaştırma) süreci, hem de görgül verilerin büyük kısmının lise ve üniversite gençliği ile ilgili olması eğitim ayağını da önemli kılmaktaydı. İlk tartışmalar, böylece üç boyutuyla birlikte ele alındı ve araştırma grubunda sosyoloji kökenli Adnan Gümüş, eğitim kökenli Müfit Gömleksiz ve sosyal psikoloji kökenli Üstün Öngel yer aldı. Ancak daha sonra, sayın Öngel, diğer çalışmaları nedeniyle, gruptan ayrıldı. Gene de, fırsat buldukça yaptığı eleştirel katkılar nedeniyle, kendisine teşekkür ederiz.

Her bir (uygulamalı) bilimsel etkinlik tam bir ekip çalışmasıdır. On binlerce yıllık bilgi birikimini kullanmasının yanı sıra, çalışmanın pek çok katılımcı ve tarafı vardır. Bu çalışma da öyle. Ancak birilerine öncelikle teşekkür edilecekse, bunlar sayın öğrencilerdir. Gerek üniversite, gerek dersane ve gerekse lise uygulamalarında, öğrencilerin hemen hemen tamamı ilgi ve içtenlikleriyle zamanlarını ayırıp anketi sonuna kadar doldurma inceliğini gösterdiler. Kendileri ve yakın çevreleriyle ilgili, duygu ve düşüncelerini, bazen de özel yaşamlarına kadar olan bilgileri aktardılar. Öğretmenlerimiz, ilgi ve meraklarını esirgemediler. Milli Eğitim ve okul yöneticileri, tek bir örnekte küçük bir sıkıntı yaşamakla birlikte, uygulama olanaklarını bize sağladılar. Dr. Silvia Zinzade ve Dr. Nazire Akbulut Almanca karşılaştırmalı çevirileri özenle kontrol edip düzelttiler. Ayten İflazoğlu ve Banu Yaman, Çukurova'nın yaz sıcaklarına katlanıp 1735 anketi kodladılar. Mesut Dağeri ve AR-GE Bilgisayar çalışanları metinlerin yazılmasında yardımcı oldular. Prof. Dr. Peter Schmidt ve Prof. Dr. Gerda Lederer araştırma sürecine teşvikte, Prof. Dr. Rıfat Okçabol ve Eğitim-Sen Eğitim Sekreteri Cemal Ünlü yayın için destek oldular. Ayrıca, Çukurova Üniversitesi Araştırma Fonu projeyi destekledi. Tabii, Eğitim-Sen hem şimdiye kadar olan kısım ve bunun yayımlanması ile ilgili işlemlerde, hem de bundan sonra yurt çapında yapılacak uygulamalarda desteklerini sürdürmekle, bu veri ve bilgilerin sağlanması ve kamuoyunda tartışmaya açılmasında en büyük rolü üstlenmiş durumda. Hepsine en içten sevgi ve teşekkürler.

Adana, Haziran 1999
Adnan Gümüş - Müfit Gömleksiz

